

***Riccardia latifrons* (Lindb.) Lindb. nog steeds in Nederland.**

K.W. (Klaas) van Dort

Leeuweriksweide186, 6708 LN Wageningen (e-mail k.w.vandort@alterra.wagur.nl)

Summary: *Riccardia latifrons* (Lindb.)Lindb. still occurs in the Netherlands.

Riccardia latifrons was refound on dead beech wood in the eastern part of The Netherlands, outside its former Dutch habitat (marshes in Holland). The rising numbers of epixylic species, such as *Aulacomnium androgynum*, *Dicranum montanum* and *Herzogiella seligeri*, in Dutch beech forest reserves suggest a positive effect of increasing amounts of dead wood on the bryoflora.

In 2001 is in een vijftal Europese landen (behalve Nederland ook België, Denemarken, Hongarije en Slovenië) een onderzoek gestart naar de betekenis van dood hout voor de biodiversiteit in beukenbossen. In het kader van het EU-project Nat-Man (nature based management of European beech forests) is de begroeiing van 200 dode beukenstammen geïnterpreteerd in acht Nederlandse bosreservaten, onder andere in Weversbergen, een beukenbos gelegen binnen de grenzen van het Nationale Park Veluwezoom bij Dieren. Verschillende liggende boomlijken in Weversbergen bleken bijzondere soorten te herbergen: *Platygyrium repens*, *Ptilidium pulcherrimum* en *Dicranum tauricum* met sporenkapsels, een uiterst zeldzaam verschijnsel in Europa (Nebel & Philippi 2000). De grootste verrassing was echter de vondst van *Riccardia latifrons*.

Met in totaal 13 waarnemingen hoorde *Riccardia latifrons* altijd al tot de zeldzaamste levermossen van Nederland. Tussen 1950 en 2002 is dit thalleuze levermos slechts op drie groeiplaatsen gezien: bij Wolfheze (in 1951), bij Bakkeveen (in 1965) en rond Nieuwkoop (tot 1972). Sinds 1990 staat de soort te boek als 'wellicht verdwenen' (Gradstein & Van Melick 1996), als zzz in de Standaardlijst van Nederlandse blad-, lever- en hauwmossen (dat wil zeggen: tussen 1990 en 2000 in minder dan 1% van de uurhokken vastgesteld; Dirkse et al. 1999) en in het voorstel voor de Rode Lijst zelfs als 'uitgestorven' (Siebel et al. 2000). *Riccardia latifrons* werd in bosreservaat Weversbergen aangetroffen op twee liggende boomlijken in een droogdal op lemig zand. Beide stammen lagen in de beschutting van een dichte verjongingsgroep onder een ijl scherm van beuken en hadden een diameter van ongeveer 50 cm. De schors was grotendeels afgebladderd maar het hout was nog niet zacht. *Riccardia*

latifrons groeide in het gezelschap van gewone, min of meer facultatief epixyle soorten (tabel 1).

Tabel 1: *Riccardia latifrons* op dood beukenhout

Opname	1	2
Bedekking moslaag in %	30	60
<i>Riccardia latifrons</i>	+	1
<i>Lophocolea heterophylla</i>	+	3
<i>Hypnum cupressiforme</i>	3	2a
<i>Aulacomnium androgynum</i>		1
<i>Brachythecium salebrosum</i>		+
<i>Dicranum scoparium</i>		+
<i>Eurhynchium praelongum</i>		r
<i>Herzogiella seligeri</i>		r

Interessant is de vraag of er sprake is van een relictpopulatie, dan wel van een nieuwe vestiging. De beuken in Weversbergen zijn geplant in 1901. In 1991 is door Natuurmonumenten de uniforme opstand omgevormd naar een ruimtelijk heterogeen beukenbos. Een deel van de heersende beuken is geringd waardoor het aandeel liggend en staand dood hout sterk is toegenomen. Nadien zijn geen beheersmaatregelen meer uitgevoerd. Sinds 1985 is dankzij een minder intensief, 'geïntegreerd', bosbeheer ook elders de hoeveelheid dood hout in het Nederlandse bos toegenomen. Vooral stormhout is plaatselijk in grote hoeveelheden, ook van forse afmetingen, als substraat beschikbaar gekomen. Barkman (1983) wees al op het grote belang van dit substraat voor sommige mossen. Er is in veel bossen inderdaad een toename van soorten met een voorkeur voor dood hout vastgesteld, met name van *Aulacomnium androgynum*, *Dicranum montanum* en *Herzogiella seligeri* (Dirkse 1998; Nebel & Philippi 2000; zie ook Andersson & Hytteborn 1991). Ook de neofyten *Dicranum tauricum* en *Campylopus introflexus* weten het substraat recent te benutten. Deze soorten hebben zich pas halverwege de eenentwintigste eeuw in Nederland gevestigd (Touw & Rubers 1989) en breiden zich sterk uit. In het geval van *Riccardia latifrons* in Weversbergen lijkt echter sprake van een recente vestiging. Dit is des te waarschijnlijker omdat het gebied bryologisch onlangs uitstekend is onderzocht (Reinink 2000). Opmerkelijk is dat ook *Nowellia curvifolia*, een folieus levermos met vergelijkbare ecologie, recent weer op meerdere plaatsen (Veluwe, Montferland, Brabant) in ons land en in Vlaanderen (Van Dort & Van Hees 2002) is opgedoken. Het is verleidelijk om ook deze waarnemingen met een toename van dood hout in verband te brengen. Vooralsnog gaat het echter om incidentele vondsten en specifieke soorten van dood hout zijn nog steeds zeldzaam.

Riccardia latifrons is in Nederland Breed moerasvorkje gedoopt. In het buitenland staat *Riccardia latifrons* bekend als obligaat epixylische soort van (montane) bosgebieden met een permanent hoge luchtvochtigheid (zie o.a. Cornelissen & Karssemeijer 1987). *Riccardia latifrons* is te vinden op matig verteerd hout, vooral op ontschorste stammen, en is kensoort van het *Nowellion curvifoliae* (Barkman 1958; Von Hübschmann 1986; Marstaller 1987 en 1993; Drehwald & Preisling 1991). Dierssen (2001) meldt behalve dood hout als substraat ook het voorkomen van *Riccardia latifrons* "between Sphagnum on hummocks in bogs". Bij wijze van uitzondering lag het zwaartepunt van verspreiding binnen ons land niet op dood hout in bossen, maar in moerassen, vooral in het Utrechts-Hollandse deel van het laagveendistrict (Landwehr 1980; Gradstein & Van Melick 1996). Hier komt in de toekomst misschien verandering in, want er bevonden zich op het thallus meerdere jonge sporenkapsels. Uitbreiding van *Riccardia latifrons* hoort dus zeker tot de mogelijkheden.

Het leidt geen twijfel dat het substraat 'dood hout' in Nederlandse bossen nog niet die aandacht heeft gekregen die het verdient. Met de toenemende beschikbaarheid van dood hout in het Nederlandse bos staat ons vast nog een aantal leuke vondsten te wachten!

Met dank aan Huub van Melick voor bevestiging van de determinatie en Rienk-Jan Bijlsma voor aanmerkingen op het manuscript.

Literatuur

- Andersson, L.I. & H. Hytteborn. 1991. Bryophytes and decaying wood - a comparison between managed and natural forest. *Holarctic ecology* 14: 121-130.
- Barkman, J.J. 1958. *Phytosociology and ecology of cryptogamic epiphytes*. Van Gorcum, Assen.
- Barkman, J.J. 1983. De betekenis van dood hout voor mossen en korstmossen. *Nederlands Bosbouw Tijdschrift*: 65-70.
- Cornelissen, J.H.C. & G.J. Karssemeijer. 1987. Bryophyte vegetation on spruce stumps in the Hautes-Fagnes, Belgium, with special reference to wood decay. *Phytocoenologia* 15 (4): 485-504.
- Dierssen, K. 2002. Distribution, ecological amplitude and phytosociological characterization of European bryophytes. *Bryophytorum Bibliotheca* Band 56. 289 pp.
- Dirkse, G.M. 1998. The validity of general purpose flora-based classification of vegetation. *IBN Scientific Contributions* 14. Wageningen
- Dirkse, G.M., H. During & H. Siebel. 1999. Standaardlijst van de Nederlandse blad-, lever- en hauwmossen. *Buxbaumiella* 50-2.
- Dort, K.W. van & A.F.M. van Hees 2002. Mossen en vaatplanten op dood beukenhout in bosreservaat Kersselaerspleyn (Zoniënwood, Vlaanderen). *Alterra-rapport* 418. Wageningen.
- Drehwald, U. & E. Preisling. 1991. Die Pflanzengesellschaften Niedersachsens; Moosgesellschaften. *Naturschutz und Landschaftspflege in Niedersachsen* 20/9. 204 pp.

- Gradstein, S.R. & H.M.H. van Melick. 1996. De Nederlandse Levermossen en Hauwmossen. Natuurhistorische bibliotheek nr. 64. Stichting Uitgeverij Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging. 366 pp.
- Hübschmann, A. von. 1986. Prodrum der Moosgesellschaften Zentraleuropas. Bryophytorum Bibliotheca, Band 32. 413 pp.
- Landwehr, J. 1980. Atlas Nederlandse Levermossen. Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging. Eerste druk. 287 pp.
- Marstaller, R. 1987. Die Moosgesellschaften auf morschem Holz und Rohhumus. 25. Beitrag zur Moosvegetation Thüringens. Gleditschia 15: 73-138.
- Marstaller, R. 1993. Synsystematische Übersicht über die Moosgesellschaften Zentraleuropas. Herzogia 9: 513-541.
- Nebel, M. & G. Philippi. 2000. Die Moose Baden-Württembergs. Band 1. Verlag Eugen Ulmer, Stuttgart. 512 pp.
- Reinink, K. 2000. Inventarisatie van blad- en levermossen in de gemeenten Rheden en Rozendaal in de periode 1992-1999: een samenvatting. Buxbaumiella 53: 5- 18.
- Siebel, H.N., B. van Tooren, H.M.H. van Melick, A.C. Bouman, H.J. During & K.W. van Dort. 2000. Bedreigde en kwetsbare mossen in Nederland. Buxbaumiella 54.
- Touw, A. & W.V. Rubers. 1989. De Nederlandse Bladmossen. Flora en verspreidingsatlas van de Nederlandse Musci (Sphagnum uitgezonderd). Natuurhistorische bibliotheek nr. 50. Stichting Uitgeverij Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging. 532 pp.